

PŘEDMLUVA

Tomáš Dvořák

V posledních dvou desetiletích důrazně vstoupila na terén filosofie a dějin vědy výzkumná orientace označovaná jako „historická epistemologie“. V polovině devadesátých let 20. století byla publikována řada programových textů, jež se tuto perspektivu snažily vymezit vůči tradičním metodám a formulovat její hlavní problémy a přístupy;¹ následovalo několik významných mezinárodních konferencí (např. v berlínském Institutu Maxe Plancka pro dějiny vědy a na Kolumbijské univerzitě v roce 2008 či na Katolické univerzitě v Lovani v roce 2009); v roce 2007 byl publikován úvod do historické epistemologie a jejích historických zdrojů.² Především pak vzniklo a stále vzniká významné množství výzkumných projektů a publikací, nej-

---

¹ Daston, L., „Historical Epistemology“, in: J. Chandler, A. I. Davidson, H. D. Harootunian (eds.), *Questions of Evidence. Proof, Practice and Persuasion Across Disciplines*, University of Chicago Press, Chicago 1994, s. 282–289; Renn, J., „Historical Epistemology and Interdisciplinarity“, *Max Planck Institute for the History of Science Preprint* 2, 1994; Renn, J., „Historical Epistemology and the Advancement of Science“, *Max Planck Institute for the History of Science Preprint* 36, 1996.

² Rheinberger, H.-J., *Historische Epistemologie zur Einführung*, Junius Verlag, Hamburg 2007.

častěji v souvislosti s berlínským Institutem Maxe Plancka pro dějiny vědy, který je hlavním centrem pěstování a kultivace historické epistemologie.

Třebaže máme ve zvyku označovat termínem „filosofie a dějiny vědy“ jednu oblast akademického výzkumu, spojení mezi filosofickými a historickými přístupy je často pouze formální. Ve výzkumné i vzdělávací praxi se naopak střetáváme spíše s netečným sousedstvím, mnohdy i nesnášenlivostí mezi filosofickou analýzou a historickým popisem, mezi teoretickým formalismem a ahistorickou metodologií na straně jedné a deskriptivním empirismem a úzkou specializací dějin (jednotlivých) věd na straně druhé. Historická epistemologie usiluje o překonání tohoto stavu a sblížení obou perspektiv a v tomto směru není než sloganem zastřešujícím velmi různorodé výzkumné programy. Nadto i v rámci tradičních přístupů nalezneme řadu výjimek, které dokázaly teoretické a historické perspektivy produktivně propojit. V tomto smyslu bývají také její nároky kritizovány: nemá smysl formulovat nový program zkoumání, když jsou jeho problémové oblasti i metody již obsaženy v tradici myšlení o vědě a vědění.³ Pravdou je, že nároky historické epistemologie byly leckdy (zejména v prvních „manifestech“) formulovány poněkud rozmáchle a až příliš velkoryse, je však třeba zdůraznit, že terčem jejich výtek byla v první řadě podoba standardního bádání na onom vnitřně rozdvojeném poli filosofie a dějin vědy. Historickou epistemologii je tedy třeba vnímat zejména jako snahu o pěstování pozornosti, jež se věnuje epistemologickým a historickým otázkám simultánně a jež usiluje o prosazení tohoto důrazu v různých oborech zkoumání vědy, aniž by nutně směřovala k ustavení nějaké vlastní školy či disciplíny.

Tomu ostatně zabraňuje i značná různorodost výzkumných aktivit, k nimž pod hlavičkou historické epistemologie dochází. Soustře-

---

³ Viz kupř. Sturm, T., „Historical Epistemology or History of Epistemology? The Case of the Relation Between Perception and Judgment“, *Erkenntnis* 75, 2011, č. 3, s. 303–324 nebo Gingras, Y., „Naming Without Necessity: On the Genealogy and Uses of the Label ‚Historical Epistemology‘“, *Revue de Synthèse* 131, 2010, č. 3, s. 439–454.

dí se především na historii epistemických pojmů a koncepcí (jako je objektivita, pozorování či pravděpodobnost), na genezi a historické proměny předmětů vědeckého výzkumu či strukturální změny v systémech vědění, a to vždy s přihlédnutím k jejich širším kulturním, sociálním, institucionálním, ekonomickým a materiálním kontextům. Vedle věd přírodních se obrací také v mnohem hojnější míře k vědám sociálním a humanitním.

Samotný pojem „historická epistemologie“ pochází z prostředí francouzské epistemologie reprezentované zejm. Bachelardem, Canguilhemem či Foucaultem, jež je také jedním z nejvýznamnějších inspiračních zdrojů současných přístupů.⁴ Vedle ní výrazně čerpá z tradic sociální a srovnávací epistemologie, historického obratu ve filosofii vědy, obratu k praxi a sociologie vědy, ale i dějin idejí či intelektuálních dějin. Jedním z úkolů následujících kapitol je představit, jakým způsobem byl nějaký problém tematizován tradičními filosofickými a historickými přístupy a jak jej lze nově nahlížet optikou historické epistemologie, resp. nakolik může být tato perspektiva přínosná autorům vycházejícím z filosofie, historie či sociologie vědy.

---

⁴ Ke srovnání tradiční a současné historické epistemologie viz *Epistemology and History. From Bachelard and Canguilhem to Today's History of Science*, Max Planck Institute for the History of Science Preprint 434, 2012. Tradici francouzské epistemologie mapuje např. Kratochvíl, M., *Francouzská epistemologie. Přehled vývoje do poloviny 20. století*, Triton, Praha 2013.